

Vér, valóság, politikai szenvedély

Gondolatok Benedikty Tamás *Szuvenír* című regényéről

Sok évvel ezelőtt olvastam először az addig Horváth Tamásként ismert és elismert prózaíró nagyregényét, a *Szuvenírt*, amelyet akkor már egy corvinista barátja előtti tisztelgésből Benedikty Tamás néven jegyzett. A megjelenés dátuma kétféleképpen szerepel a kötetben: a copyright 1999-et, az előzéklap 2000-et tüntet fel. 2006-ban második kiadásban is megjelent, de az irodalmi közvéleményben alig keltett figyelmet, változatlanul felhánytorgatták a kortárs íróknak, hogy elmulasztották a közelmúlt legnagyobb történelmi eseménye, az 1956-os forradalom és szabadságharc feldolgozását, nem született meg az irodalmi lenyomat, a forradalom regénye, csupán a Kádár-rendszer hazugságait kiszolgáló író-kedvencek rágalmozó torzképeit őrzi a nyomdafesték többé-kevésbé papírhulladékká vált könyveikben. Igaza lett volna a reklamálónak, ha csak Karinthy Ferenc *Budapesti ősz* című regénye (1982) árválkodott volna a téma reprezentánsaként, hiszen az a mű, noha szakított a „Fehér könyvek” propagandájával, az írói szándék ellenére nem tekinthető „56-os regénynek”, mert csupán kulisszaként szerepelt benne a forradalom. Nadas Péter az *Emlékiratok könyvében* (1986) beszél ugyan a felszabadító megrendülésről, amely hatalmába kerítette a fiatalságot, a tankok elrettentő csörömpöléséről Budapest útvonalain, de ez akkor nem lehetett több óvatos kísérletnél arra, hogy tisztességes szó essék a tabusított forradalomról. Hiteles mozaikdarabok, emléktöredékek fel-felbukkantak a hazai kisprózákban, memoárokban is, sőt, az emigrációban születő magyar irodalom elevenen éltette a forradalom emlékét és mítoszát (persze, ezek a könyvek sajnos alig-alig szivárogtak át a határon), tehát valami nyoma volt a magyar írásbeliségben 1956-nak, azonban a forradalom ügye csak a rendszerváltozás után szabadulhatott meg az anatómától. Ha lehet ilyet mondani egy majdnem ezeroldalas, sok-sok életutat, a kommunista diktatúra kegyetlenkedésének a különböző társadalmi osztályokra alkalmazott módzatait megidéző és – elsősorban – a Corvin közű csaták valóságát kínzó élményszerűséggel dokumentáló mű hatalmas munkát, fáradságos kutatásokat végzett írójáról, Benedikty Tamás kirobbanó indulattal élt a szabadon szólás lehetőségével, nem fogta vissza haragját, szenvedélyes együttérzését az áldozatokkal. Az eseményeken túl feltárja a harcosok elszántságát magyarázó előéletüket, az elszenvedett üldöztetést, a dühüket, amelyet a veszteségek fáj-

dalma a végletekig felfokoz, és megörökíti a sírni való reménykedést is az ENSZ-csapatok beavatkozásában, amely a már veszett ügy öngyilkos szolgálatára készíti őket, s ez a hatalmas, akkor már céltalan véráldozat máig megbocsáthatatlanná teszi a nyugatról érkező felelőtlen hitegetést. A forradalom és szabadságharc leglényegéig hatol le tehát, amikor a corvinistákról ír, arról a maroknyi, jobbra fiatalok önkéntes katonáról, akik erőtlenséggel, benzinespalackjaikkal megállították néhány napra a világ legerősebb hadseregét. Benedikty Tamás teljesítette tehát a magyar irodalomra kirótt feladatot, megírta a forradalom regényét, apokaliptikus vízióvá növelve megmutatta, milyen világtörténelmi esemény zajlott le a Corvin közben.

A tényanyag szempontjából legfontosabb előzménye a regénynek az egykori parancsnok, Pongrácz Gergely emlékirata: *Corvin köz, 1956*. (1982-ben először Chicagóban jelent meg, 1989-ben Budapesten, illetve bővített kiadásban ugyanitt, 1992-ben.) De Benedikty már a tények érzékletes írói megjelenítésével is mérhetetlenül többet ad minden történelmi interpretációnál, s ehhez járul az igen széles társadalmi háttér, a harcosok érzelmi hálózatának kitapintása és maga az infernális szenvedéstörténet, amely keretbe foglalja a számtalan mellékszálon futó regényt.

A *Szuvenírt* követően, de tőle függetlenül született meg 2005-ben Karátson Gábor *Ötvenhatos regénye*: a hiteles tanú vallomása az egykori fiatal értelmiségi környezetről és büntelen „bűnük” jogtipró megtorlásáról, a börtönvekről. A közelmúltban két írónál is olvashattam – igaz, csak epizodikusan – a forradalomról: Szász Miklós György *Apám darabokban* című regényében (2016) a börtönből szabadult apa rója fáradságát a szétlőtt város utcáit; Nadas Péter *Világló részletek* című regényében (2017) pedig a nyugati világ cinikus közönyének a fényben töpreng el a szerző keserű (s némileg talán túlzott) józansággal a hatalmas véráldozat értékéről, értelméről.

Megmerülni a fegyveres harc eseményeiben azonban Benedikty Tamáson kívül senki sem merészkedett a magyar írók közül. Ő nem értelmiségi aspektusból idézi meg a forradalmat, hanem a corvinisták vegyes közegében, amelyben érettségi előtt álló diákok, nevelőotthonból jövő srácok, cigány fiatalok, vasúti és gyári munkások, valamikori kadétek (börtönből szabadulva), néhány kép-

zett katona, szóval maga az úgynevezett nép van jelen. Épp ezért felbecsülhetetlen érték a *Szuvenír*, még ha most, második olvasásra rá kellett ébrednem a hibáira is, amelyek egy erőskezü szerkesztő után kiáltanának. Vannak irodalmárok, akik az irodalom tartalmi hozadékát mellékesnek tekintik, és a „megcsináltság” az egyetlen esztétikai kritérium, amely szerint méricskéli a műveket. Hibái ellenére a *Szuvenír* az ilyen „posztmodern” mércén is magasra értékeltedne, hiszen egyfelől az indázó időszerkezet eltér a korábbi regényepikai modellektől, másfelől a szereplők által beszélt nyelv, a sokféle nyelvi réteg meghatározó szervező eleme lett a műnek, és a nyelv e hangsúlyos használata joggal kelthette volna fel a nyelvfilozófiai iskolák hazai eminenseinek figyelmét. Persze Benediktnél a bonyolult időszerkezet nem öncélú poétikai mutató. Lehetővé teszi, hogy a forradalom kitörésének okaira is rálássunk és átérezzük jogosságát. Múltjuk megismertetésével biztosítja az olvasó érzelmi kötődését a corvinista fiúkhöz-lányokhoz, akik a szeme előtt pusztulnak el néhány nap alatt.

A pókháló szerkezete adja a mintát a regényidő összefonásához: „A háló kifeszített sugarait körök fogják össze, s minden egyes bulvárt egy másik bulvár ölel át. Ha végigfuttatjuk szemünket ezen az egyszemélyes fővároson, meglepetésszerűen hasít belénk a jövő, s egyúttal visszamászunk a jelenünkből a múltunkba. [...] Mert amit időnek hiszünk, soha nem úgy csordogál, mint ahogy azt elképzeljük – fogalmazza meg magában a vérző testét vonszoló fiú a lázas tudatát elárasztó emléközönre gondolva –, hanem inkább ehhez az ágak közt kifeszülő, fantasztikus szövevényhez hasonlít, s miközben szüntelenül vergődünk benne, olyan dolgok esnek meg velünk, amelyekről azt gondoljuk, hogy valami felé sodornak minket.” (I., 56.)* Ő ekkor úgy sejti, a pók gyomra felé sodródik.

A szereplők által beszélt szleng a korszak jellegzetes terméke. Szinte rekonstruálható lenne a regény párbeszédeiből az 50-es évek szubkultúrája a gojzerverrott, gumitalpú cipőtől az akkor futó filmekig, a középiskolai tananyagtól a pártzsargon bornírt szófordulataiig. Ugyanakkor a serdülőkorban lévő vagy azt alig elhagyó fiatalok lelki tartását is jellemzi hanyaveti beszédmódjuk, szövicceik, a büszkeségüket és a szemérmességüket, hiszen hol egymás iránti aggodalmukat, hol halálfélelmüket kell az éles vagy jópofa szavak mögé elrejtteni.

A *Szuvenír* esztétikai korszerűségét nézve elgondolkodtató a megfelelő méltánylás elmaradása. Vajon ekkora bűn lett volna a „mainstream” megszállottjainak szemében a valóságreferencia kihívó jelenléte a regényben? Az, hogy az író vállalta a hatalmas tétet, amelyet a forradalom

méltó és hiteles megidézése jelentett? Hogy vér, valóság, politikai szenvedély „szennyezte be” művét?

Izgalmas, gazdag regény tehát, mégis nehéz olvasni. Megviseli az embert a hatalmas véráldozattal való szembe-sülés, az abszurd hősiesség, a harc kilátástalansága. Megszenveteti Mérlegh Sándor gyötrelmes vonszolódása a Ludovika parkjának bokrai között átlótt fejjel, kivérezve. Vele összeforrvá kúszunk centiméterről centiméterre a regény jelen idejében, látnunk kell az ájulások során megképződött vízióit, és vele gyötrődünk az előtörő emlékképekben újra és újra megtörténő szörnyűségektől, amelyek arra kötelezik, hogy éljen, mentse magát, mert valakinek majd beszélnie kell a Corvin közben történetekről.

*

Mérlegh Sándort kivégezték a szovjet megszállók. Rög-tönítelő „bírószág” szabta rá a halálos ítéletet, mert egy kispuskatöltényt találtak nála az igazolatásnál, amelyet szuvenírként csúsztatott a zsebébe, készülvén a nyugati határ átlépésére. Egy oktondi érzélgősségből eltett emléktárgy miatt hozták a halálos ítéletet, de Mérlegh Sándorban valóban egyik leghatékonyabb ellenségüket, tankjaik, páncélosaik, harcosaik halálos veszedelmét kapták el a „szerjósák”. Az érettségire készülő gimnazista ugyanis szakaszparancsnok volt a Corvin közben, győztes útközetek hőse. Szakaszában akadtak nála idősebbek is, tekintélye mégis vitathatatlan volt, mert gyors felfogóképessége, leleményes ötletei a harcok kritikus pillanataiban életmentőnek bizonyultak, vagy éppenséggel eredményesnek a támadókkal szemben. A tömegsírban magához tér, fél koponyája összezúzva, de él. Kiszabadítja magát bajtársai hullái alól – lát köztük ismerőst is –, és megkezdte kúszását a pásztázó reflektorok ritmusához igazodva. El elveszti eszméletét, ilyenkor lázalomként merül fel benne a harcok egy-egy epizódja vagy a saját életének egyik-másik emlékezetes helyszíne, alakja, néha összemosódva, zavaros elegyként. Magához térve, kitisztult értelemmel gyakran tovább szövi az emlékeket, ezzel is elterelve figyelmét a fájdalomról, a testi nyomorúságról.

Apját elbocsátották a bíróságról, kitelepítés fenyegette a családot, ezért Sztálinváros építői közé rejtőztek el. A munkásszállás, majd az anyja nélkülözhetetlen adminisztrátori munkájával kiérdemelt nyomorúságos lakás ridegsége elől a fiú a sztálinvárosi útkörülmények miatt „taxiként” szolgáló lovas kocszi gazdájához, Jani bácsihoz csatlakozik, főleg a lovak fürdetése idejére. Barátkozik a lovakkal, és bölcs oktatásban részesül az öreg huszártól, például beavatódik az I. világháború galíciai hadszínteré-

* A lapszámokat a regény első kiadása alapján adom meg. BENEDIKTY Tamás: *Szuvenír I–II*. Bp., Kertek, 2000

nek eseményeibe is. Hiába jó tanuló, az orosz tanára, egy nekivadult, szemellenzős „osztályharcos” pokollá teszi az életét, s olyan brutálisan megveri, hogy az apja nem képes túrtörtetni magát, bántalmazza a bántalmazót. Tette súlyos következménnyel jár: félholtan kerül elő a rendőrségről. Jobbnak látják, ha visszatérnek a fővárosba, a Soroksári úton, egy bérkaszárnnyában kötnek ki, az apa új munkahelyének, a Vágóhídnak a közelében. Sanyi nyaranként beáll mellé dolgozni, vízióiban a sok vér, mocskok, a húsdaráló iszonyata feltehetően a harcok „mészárszéke” mellett a vágóhídi élményekből is származik.

E történetet a regényben lassan, töredezetten rajzolódik elő, annak a folyamatnak a részeként, amelynek során Mérégh Sándorból kihullanak az „emlékpikkelyecskék” (I, 200.), elvegyülve a keserves araszolgatás önkomentárjaival és azokkal a felidézett foszlányokkal, amelyekben a bajtársakkal és a parancsnokokkal való együttlétek, viták, közös nevetések, a szétlőtt házakban végrehajtott harci cselekedetek őrződtek meg. Saját állapotát szinte gyűlölködve, ellenségesen nyugtázza: „A világ összes elszántsága, még a végtelen ürön túli is kevés. Egyre inkább érzi, hogy meghibbant. Mind gyakrabban kavarodik benne a pánik a menekülésvágygal: emberhúslevesbe plicc-s-placcs lekvár. Olyan régóta kódorog itt, hogy az már nem nyújtható tovább. Az idő rögtön elcsattan, mint a csúzlígumi, tizedmásodperc, és kirobban belőle egy akkora üvöltés, hogy az aztán majd végképp visszalöki a helyére, ahonnan kezdte [...] Kihalófélben lévő állatfaj, s ha természetfilmet forgatnának róla, [...] arra figyelni, hogyan és hová bócorog ez az eltájolt szöszmösza-kond, ez a fényérzékeny, szocialistaellenes parazita-ivadék, vagy arra, hogy lám, ez a nyugatbarát, muszka bogárirító bérkrokodil, aki most gyöngysorra lőtt fogsorát köpdösi, még egy ilyen gyilokhadjáratot is túlélte...” (I, 368–369.)

Ehhez a regénybeli jelen időhöz tér vissza-vissza az elbeszélés az emlékpikkelyek idejéből és helyszínéről. Természetesen maga az emlékezés folyamata nem köthető rigorózus realitásigénnyel az emlékező adott helyzetéhez és állapotához. E „pikkelyekben” új idő és tér nyílik meg: ami Mérégh Sándorban egy villanás lehet csak, az kidolgozott epizóddá, szinte önálló novellává bomlik ki az elbeszélő interpretációjában, a direkt történetesen túllépve olykor feltételezett vagy elképzelt eseményekkel, gondolatokkal és leágazásokkal bővülve. Ezek az önálló világok már-már szétfeszítik a regény szerkezetét, de az író jó ösztönnel – vagy éber tudatossággal – fogja vissza az elbeszélés megtörni látszó ívét. Bravúros tehát ez a regényszerkezet. Teherbíró képessége azon is múlik, hogy maga a tartópillér: Mérégh Sándor menekülése erősen magához rántja az olvasó figyelmét az epizódok színes és érdekes világából.

Az átmeneti győzelemig, a szovjet hadsereg (látszólagos) kivonulásáig tart az az időszak, amíg a corvinisták megismerik egymást, összekovácsolódnak. Nem valódi neveiken szólítják egymást. Mérégh Sándor Lexi, a robusztus és fékezhetetlen cigány fiú Rigó, akinek hűgát, Kócost egy közjük furakodott ávos járőrözés közben hátba lőtte. A Kinizsi utcából, Angyal István csapatából jött át Göndör, a szépfiú, a lányok kedvence; besodródott a Corvin közbe Totya, civilben pénzügyi szakértő, aki tőzsdézésről álmodozik, Pöttöm, a nevelőotthonból meglépett kölyök, Vasutas, a tájszólásban beszélő, idősebb, vidéki ember. Éjjel-nappal dolgozik Fehér Sapka, a végzős orvos, szakadatlanul varrja, vágja, kötözi a rengeteg sebesültet, és továbbküldi őket mindenféle szállítóeszközzel a kórházakba, már akit lehet, aki nem szenved ki e rögtönzött műtőben, a bajtársai szeme láttára. Isti, Mérégh Sándor barátja, akivel együtt keveredtek a Corvin közbe október 24-én, nem így halt meg. Őrá ráomlott egy ház, amelyet szétlőttek a szovjet tankok és aknavetőik. Ezt a gyászt Mérégh Sándor úgy cipeli magával, mint ami kötelezi őt a hűségre és barátja emlékének megőrzésére. „Memóriazárványnak” nevezi önmagát: „Esküszöm még egyszer, utoljára, mindenre, ami szent, hogy én, Mérégh Sándor, aki sokkal hullább vagyok nála (legalábbis ebben a percben azt hiszem), most Isti élete köré tokozódok! Ha másért nem, hát azért, hogy elmeséljem őt...” (I, 118.)

Nemcsak a barátja, minden elesett corvinista bajtársa kísérti, provokálja lelkiismeretét. Első halottja egy szép, szőke orvostanhallgató nő volt, akit a Sztálin-szobor ledöntésére összegyűlt tömegben, egy teherautó platóján pillantott meg, és azonnal beleszeretett, ahogyan csak egy kamasz tud szerelembe esni egy ismeretlen Madonnával. E lány halálát tehetetlenül kellett végignéznie, amikor az Üllői úton az ellenség tűz alá vett egy mentőautót. Számára személyes ügy is a harc, a helytállás, holott épp eléggé hisz a forradalom eszméiben is. „De holnap is ugyanazt választanád. És holnapután is. Mindig. Újra és újra. Magyarország, függetlenség, haza. E szavak irgalmatlan méltósága. Ehhez képest a boldogság csak zsebpiszokkotorék...” (I, 207–208.) Nemcsak hiszi, tudja, hogy világraszóló tetteket vittek végbe. „Mégiscsak mi voltunk az a nyílhegy – futott át rajta az áramütésszerű gondolat –, amelyik megkarcolta a napot...” (I, 170.)

Az egymásra utaltság az életveszélyben, a közösen megélt gyász az elesett társakért és a sikeres akciók után a közös diadalérzet olyan szoros kötelék a harcosok között, amelyről mindannyian elmondhatnák, amit Mérégh Sándor így fogalmaz meg: „Mindennel bizonynyal a legnagyobb öröm és szeretet beavatottjának mondhatja magát, ami csak megadatik élő embernek. Mágikus titok, amit corvinista bajtársain kívül soha nem oszthat meg senkivel, még akkor sem, ha akarná, ugyanis nincs rá szó,

ócska dadogássá silányulna, ha megpróbálná. Kifogyhatatlan, örök, kozmikus energiákkal pulzáló, végtelen... Isten szerethette így a világot, miután megteremtette.” (I., 442.) Tehát semmi máshoz nem fogható szeretetet éreznek egymás iránt, a Corvin köz sajátos világa iránt, az ügy iránt, amelyre feltették életüket. Mindannyian jobbítani akarták a világot. „Angyalok vagy titánok: mindegy, de mindenképpen a szabadságvágy démonikusan megszállt, ártatlan elátkozottjai, akik évtizedek múltán kopottan, gügyén, kismizmive, s az elszenvedett meghurcoltatásoktól félig-meddig megrokkanva se süllyedhetnek az ügynevezett »normális« emberek szintjére” (I., 247.) – állapítja meg az elbeszélő, kilépve a narrátor passzív szerepéből, jelezve, hogy ő már tudhatja, milyen állapotban élték meg a corvinisták és a szabadságharc más gócainak harcosai az 1990-es rendszerváltást.

De lépünk vissza a testre kötözött gránátokkal, kamikaze módra felrobbantott tankok roncsai közé. A vezetők, a parancsnokok, Falábú Jancsi, Bajusz, Iván, Foglyos tiltják a hősködést, Mérlegh Sándor, azaz Lexi is óriási felelősséget érez szakasza tagjaiért. Ez a „győzelemig”, vagyis a szovjetek látszólagos meghátrálásáig eredménnyel is jár, nagy veszteséggel ugyan, de mégis erős, ütőképes csapatként ünneplik a diadalt. Ellenállnak az új hadvezetés szándékának, nem teszik le a fegyvert, s így besorolódnak a Nemzetőrségbe. A hadsereg egyenruhájától irtóznak, de valamelyest mégis rendbe szedik külsejüket ilyenolyan uniformisokkal. Járöröznek, tisztogatják a házakat a befészkelődött orvlövészekről, begyűjtik a hírhedt ÁVH-s tiszteket. Valamiért harcoltak, ahogyan Foglyos megfogalmazza: „Csakis a szabadságért. Semmi másért, semmilyen mocskos eszméért, ideológiáért! Ha valamiért érdemes meghalni, az csupán a béke, a biztonság, a demokrácia és a jólét”, de egyszersmind valami ellen is. Gyűlölik az ÁVH-t. Nemcsak Mérlegh Sándor apját verték félholtra, Rigó apjának a kezét, mert részeg káderek követelésére eljátszotta a *Székely himnusz*t, annyira összezüzták, hogy többé nem gyakorolhatta foglalkozását. De közvetlenebb tapasztalatok is bősztik őket. Egyik társukat még az események elején elfogták, és zsilettpengével felszabdalták a nyelvét. Sikeres szökése után állított be a Corvin közbe, frissiben láthatták, mit tettek vele. Ártatlan civilekre, gyermekes anyákra is lőttek az orvlövészek. Ott volt Kócos esete, akit megölt egy közjük beépült ávós. Valaki, feltehetőleg ugyancsak téglá, kiszedte az ütőszöveget az ágyúikból, ennek is végzetes következménye lett. A parancs szerint mégis menteniük kellett az ávósokat a népharag elől. A Köztársaság téren ez csak részben történt meg, mert a pártházból kidugott fehér zászlót megpillantó és nekilodult embertömeget gépfegyversorozatokkal kaszálták le odabentről, s ezt követően már megállíthatatlan volt a bosszúvág. Aki ávós viszont be-

került a corvinisták fogdájába, nagyobb biztonságban érezhette magát, mint bárhol a világon. Etették, ellátták, és az összeomláskor szélnek eresztették őket. Pedig tombolt bennük a harag. Lexinek különösen Rigót volt nehéz féken tartani, persze olykor önmagát is.

Viszonylag hosszú epizód szól egy hírhedt fő ÁVH-s tiszte begyűjtéséről. Rusztin Gáborért a Pozsonyi úti lakására kellett menni, és feltűnés nélkül letartóztatni, hogy Foglyos, aki módszeresen gyűjtötte a bizonyítékokat a megbuktatott rendszer bűntetteire, kihallgathassa. Azért álcázták mentősöknek magukat, nehogy tűzharc törjön ki a még bujkáló ávósok és köztük. Csak Rusztinnét találták otthon, pongyolában, részegen, aki ocsmány szidalmakkal illette őket és a forradalmat. Tudtak egy förtelmes némberről, aki maga is részt vett a kínzásokban, a férfiak férfiaságára specializálódott, és Rusztinné gátlástalan viselkedése felkeltette gyanújukat, vajon nem azonos-e ama vörös pongyolás szörnyeteggel. A jelenet a regény egyik igen vitatható pontja, az író itt tobzódik a negatív jelzőkben, az eszelős kijelentésekben, a nő aljasságának az ecsetelésében, valóságos Gorgó-főt, Meduszát jelenít meg. (A kommunista nőmenekülathoz tartozó nőekkel szemben, a jelek szerint, lebírhatalan ellenszenv fűti, mert egy másik esetben, egy román káderleányzó jellemzésénél is hasonló végletességgel jár el. A lány, Jolanta, Mérlegh Sándor kádergyerek barátjának és iskolatársának a szerelmi kalandja volt Leningrádban, Mérlegh csak a barátja elbeszéléséből tud róla. Ezt a beszámolót idézi fel az adott „életpikkelyben”, tehát mindenképpen túlzásnak érezhetjük a leírás tobzódó részletességét azon a ponton is.) Rusztin Gábor a szócsata alatt az ágyneműtartóban lapul, ahonnan aztán előbányássza a letartóztatására küldött különítmény. Az összeomláskor Foglyos őt is kénytelen szabadon engedni.

A Körút és az Üllői út találkozásának térségében azok, akik a szitává lyuggatott házakból védik a várost, az országot, távlatosan nézve az emberiség szabadságésgményét, gyűlöletet éreznek az ellenség minden egyes harci eszköze, minden katonája iránt. Pacifisták számára mehökkentő lehet Benedikty irgalmat, részvétet kizáró leírását olvasni a szerencsétlen, idevezényelt szovjet katonák – oroszok és ferde szeműek – elpusztítása fölött érzett könnyörtelen, barbár örömről. Ámbár az orosz tankok gépies könnyörtelensége, a szabadságharcosok ágyúlövegtől, aknától szétfröccsenő teste ugyancsak nem pacifisták szemének való. Mégis látnunk kell, hogy a regényben a corvinisták nem emberként tekintenek az ellenségre, ádáz gyűlölet ég bennük irántuk. Az író harmadik személyű narrátorként is teljességgel azonosul a gyűlölettel, az egyes szám első személyben megírt részekben pedig magától értendő az együttérzése Mérlegh Sándorral. Az ellenséget háborúban likvidálni kell. Miért akadnék fenn az

ellenségem halálán, ha a magaméval se törődöm a harc extázisában? A támadó a felelősség, a védekezőnek minden eszköze joga van. – Efféle morális alapállás rajzoldódik ki a *Szuvenír*ből.

A harcok leírása alapos kutatást igényelhetett, olyan ismeretek megszerzését, amelyekkel nemigen találkozhat az olvasó a szépirodalomban. „Az alacsony építésű, csapott tornyú, ruganyos T-54-esek páncélzata jóval erősebb, s a motor szellőztető berendezése is korszerűbb, mint a T-34-eseké. Legkevesebb ötvennel robogtak, olyankor lehetetlen volt kidobni őket” (II., 276.) – olvasható például. Szakszerű leírások a támadó hadoszlop összetételéről, a mellékutak felől fenyegető veszélyről, a szovjet egységek zavarodottságának jeleiről a harcok első szakaszában. November 4. után már esélytelenül, halálos szorongatásban védi a Corvint a csapat. Falábú Jancsi egyetlen páncéltörő ágyújukkal együtt felrobban. Egy újonnan érkezett fiú az emeletről ugrik rá az épület alatt forgoló tankra; a testére erősítette a robbanószert. Hihetetlen trükkkel állítják meg a bekerítésükre törekvő tankokat és páncélosokat: nyeletlen palacsintasütőket helyeznek az úttestre, mintha aknazár védené az utcát. Szemben, a Kilián laktanyában már az épületen belül folynak a harcok. Hosszú (Maléter) eltűnt, aki iránt a corvinisták fenntartással voltak, nem feledve, hogy a harcok elején szemben álltak egymással. A főparancsnokuk, Bajusz sem mutatkozik, védettebb helyre költöztette a parancsnokságot. Aki maradt a romházakban, eksztatikus állapotban, kialvatlanul, sebesülten, irányítás nélkül, rögtönözve folytatja a harcot, mert úgy hiszi, hogy bármelyik percben megjelenhetnek az ENSZ-csapatok, megérkeznek a repülőik, és addig tartani akarják a frontot mindenáron. A vezetők már sejtik, hogy ez vak remény. Foglyos a Práter utcai iskola viszonylag védett helyiségében átbeszélget egy éjszakát Mérlegh Sándorral. Ő már átélt hasonló helyzetet a budai vár ostroma idején. Ludovikás tisztnövendék volt, egységük bent rekedt a várban. Legjobb barátját szökési kísérlet miatt, eszelős katonai rendszabály szerint – az összeomlás tudatában is – kivégezték. Összesodródván kivégzett barátjuk bátyjával, aki már tapasztalt katonatiszt, meg akarják kímélni a halál valódi körülményeinek megismerésétől, kegyes hazugságként hősi halált költenek a kedves, bohó fiatalabb testvér számára. A báty nagy segítségére volt Foglyosnak, azaz valódi nevén Jenőnek a kitörési kísérlet során. Ők ketten a német csapatokra ragadva jöttek ki a várból, túléltek az Ostrom utcára záporozó belövéseket, ám a Széna téren egy lövedék telibe találja társát, és Jenő ekkor egy kiegészített páncélosban húzta meg magát, majd egy közelben lakó, ismerős családnál lelt menedéket. Elbeszélése arra inti Lexit, hogy a vereséget fel kell ismerni, és menteni kell az életet. Lexi szakaszában a megmaradtak között már körvonalazódott

a menekülési lehetőség: egy Duna-parti csónakházhoz kell eljutniuk, átkelni a jobb part hegyei közé, s a Pilisben vagy a Vértesben várni be az ENSZ-csapatokat – hiszen a beavatkozásban még ekkor is kényszeresen reménykednek mindannyian. Foglyos helyesli a tervet, későbbi csatlakozását is kilátásba helyezi. Lexiék tehát elindulnak a megszállt városon keresztül abba a bizonyos csónakházba.

A cirkáló tankok és páncélautók mindenütt gondot okoznak nekik, de a Sztálinról elnevezett sugárúton, a Bábszínháznál komoly veszélybe kerülnek az ott felállt páncélos egység közelébe keveredve. Itt is a már kipróbált ötlet segít rajtuk: a színházban talált festékesdobozokat kihelyezik az úttestre, így üldözőik nem mernek behatolni oda, és egerutat nyerhetnek. Belátják, hogy fegyvereiktől meg kell szabadulniuk. Mérlegh Sanyi el akar búcsúzni szüleitől, találkoztól beszél meg maradék szakaszával az Almási téren, Rigó családjánál, és szétválnak. Egy kenyérszállító kocsit csempészi ki a Soroksári útra a fiút. Leleményes álca ez, a bujdosásban gyakorlott népünk ösztönös fifikája mutatkozik meg benne. Aztán visszafelé idős nagynénje kíséri el a Ludovikáig, mert egy öregasszonyt támogató fiú – úgy vélik – tán nem kelt gyanút. Sanyi visszaküldte a nénit, egyedül folytatta az utat, a többit már tudjuk.

Leegyszerűsítve és időrendet tartva ismertettem a regény főszálának történéseit, hiszen a korábban említett pókháló mintázatát követve nem boldogulhattam volna vele. Az egyes „emlékpikkelyek” a Ludovika bokrai között kúszó fiú tudatából látszólagos esetlegességgel „pottyannak ki”, és mint egy puzzle-tábla ábrája rajzolódik elő a szöveg szétszórt mozaikjaiból a történet egésze – amelyről mindazonáltal kezdettől megvan az előképünk. Az epizódok önmagukban is értékes tudásanyagot hordoznak, s beszippantanak olvasás közben, holott megszakították a regény főalakjának izgalommal kísért menekülését. Különösen a harcok megidézése megrendítő és izgalmas olvasmány, bepillantást enged egy olyan eseménysorba, amelyről mi, átlagemberek sokat hallottunk, de semmit sem tudtunk; csak a romházak látványa merült fel tudatunkban az 56-os fotókról, ha a Corvin köz neve elhangzott. A corvinistákkal foglalkozó epizódok tehát szervesen kötődnek az alap történetéhez, vitathatatlan a funkciójuk a regény szövevényében. A szereplők háttérét megmutató epizódok azonban már lazább leágazásai a történetnek: az egykorú hétköznapi valóságot idézik meg, kiteljesítve a regény történelmi tablóját, korántsem fölösleges ballasztként. Mégis olykor túlfeszíti az epizód a pókhálóból rájutó szálát. Foglyos története például szinte kisregény terjedelmű betét a *Szuvenír*ben. A kitörési kísérlet belülről láttatott leírása ritka érték a háborús irodalomban, az ostromot megelőző polgári élet, az úri szalonok világa pedig,

amelyben oly otthonosan mozognak a kadétek udvarlóként és férjfelöltként, szükséges színfolt a magyar társadalomról készült térképen a Mérlegh Sándor által bejárt helyszínek, a Vágóhíd, az épülő Sztálinváros és a baráti osztálytárs révén megismert kádervilla vagy akár az Angyal István élettörténetéből „kihullott” lidérces „emlékpikkelyben” felmerülő KZ-láger mellett. Nehezen mondanék le e gazdag anyag olvasásáról. Mégis megkísért a gondolat, hogy külön kötetben, kisregény gyanánt alighanem teljesebb figyelmet fordítottam volna rá, nem kínzott volna valamiféle időzavar, hogy az a szegény, haldokló fiú, akinek emlékezetéből burjánzik elő ez a történet, ott szorong a park kerítésének tövében, egy orosz tank közelében, amíg én itt helyes úrilányokról olvasok.

Jól látszik, hogy Benedikty Tamás a korábbi háborúk tapasztalatát is a Corvin közü harcok mellé akarta vetíteni. Mind Mérlegh Sándor kisgyermekkori emléke a pincében végigrettegett bombázásokról, mind Jani bácsi, a vén huszár galíciai emlékei, majd Foglyos élménye a II. világháború apokaliptikus végjátékáról a magyar nép XX. századi, történelmi méretű kiszolgáltatottságát tanúsítja, s meglehet, ennek a mélytudatunkban elraktározott kiszolgáltatottságnak mégiscsak helye van a forradalom regényében; ez talán kellő indok és mentség az író eljárására, hogy olykor túlfeszíti a húrt (azaz a regényszerkezetet).

*

Van a regénynek egy eddig nem említett hozadéka: a serdülőkor bumfordisága, esendősége ugyanolyan hitelességgel jelenik meg benne, mint az önfeláldozó hősiesség. A corvinisták zöme abban a korban van, amikor az ember könnyen kötekedik a halállal, mintha még nem ébredt volna eléggé a tudatára, hogy az élete egyszeri és megismételhetetlen. Mérlegh Sándor is – bár szemünk előtt érik felnőtté a szakaszparancsnoki döntési kényszerek során, aztán látjuk vonzóuló emberroncsként, mintha két hét alatt eltelt volna az egész élete – valójában igazi kamasz fiú, olyan, aki kalandregények hősei közé képzelgi magát. Ő történetesen Percival C. Wren: *A Kék Csillag* című, az idegenlégió zsoldosai között játszódó bestsellérének hőseibe kapaszkodik, velük vigasztalódik, és mintát lát bennük. Még csak a minap volt, hogy Istivel vakmerős-ködtek a villamosról le- és felugrálva azért, hogy felkeltsék egy lányka figyelmét, futkostak a villamos mellett, bolondoztak – mindezt már álomként látja viszont a Ludovika parkjában. „Ő pedig ott ül a körhinta egyik székében, és boldog mámorral repül, mint egy bátor, gátlástalan, ravasz, de alapjában véve jószívű, igazságos, népfelszabadító hadvezér, méghozzá Raf Vallone, Gerard Philipe vagy Yves Montand alakjában – és legyőzhetetlen. Legyőzhetetlen, mert Kocsis felhőfejesével ragasztja a lasztit a bal

felső vinklibe, Vízaknánál segítségére siet Bem apónak egy Sherman-tankkal, aztán megírja Júliájának és a kis Zoltánának *Európa bámul, újra bámul* című versét, leakasztja Rákosi fényképét az osztályterem faláról, hogy felkösse a vécéartályra, az önkívületben ünneplő, helyéről felpattant nézősereg biztatása közben új világrekorddal szakítja át a tízezer méteres síkfutás célszalagját a melbourne-i olimpiai stadionban, géppuskalábú figurázással kábítja el a Csili-beli majomszigetet, hanyagul, füttyörészve ugrik ki nyitott sport-Chevroletjének oldalán, mosolyogva int szerelmének, come on, baby, indulhatunk a Niagarához...” (I., 383.) Hosszasan idéztem a kamaszálmot, mert egyúttal rámutat arra is, hogy milyen alaposan ismeri az író az 50-es évek kultuszait a filmsztároktól a jampeces táncdivatig. Vajon a fiatalabb nemzedékek számára is olyan elevenen „hozza” ez a leírás az 50-es éveket, ahogyan én érzékelem, örvendezve a már-már elfelejtett toposzoknak? Nem hinném. De ők is kapnak egy időkapszulát, s az efféle időkapszulák akadályozzák meg, hogy véglegesen kiforogjon alólunk az idő a Nirvánába.

Ugyanezt a kérdést lehet feltenni a corvinista fiúk egymást ugratása kapcsán is. Bizony, keményen odaszólnak a másoknak, szellemesen, olykor durván, „nyomják a vakert”, mert aki „a Vágóhíd környékén lakik, vagy rögtön vágja a dumát, vagy porig ég, mint a nádtetős gyufagyár [...] Az odavalósi srácok tudják, hogyan tegyék taccsra a mulyábat anélkül, hogy állcsúcson hajítanak.” (II., 76.) Lexi meg is állapítja magában, hogy bajtársai folyamatos kötözködése a támadások szüneteiben „a letargia ellenszere” (II., 283.). Más ez a kis, tréfás acsarkodás, mint a Corvin köz parancsnokainak rivalizálása, amelyre Mérlegh Sándor igen kelletlenül, de kénytelen figyelni. Az ő számára az első napok egysége volt igazán és felemelően szép, amikor nem számított, ki parancsol kinek. Mihelyt azonban konszolidálódni kezdtek az állapotok, felütötte a fejét a hiúság, a hatalmi vetélkedés. Ennek persze nem adták jelét a vetélkedők, nem vágta a másik fejéhez olyan szavakat, mint Lexi szakaszának tagjai, csak éppen terjengett körülöttük a bizalmatlanság. A rang nélküli harcok viszont éppen azért engedhettek meg maguknak akár sértő pimaszkodást is, mert örök időkre megszerették egymást. Szellemes és korfestő bemondásaik biztosítják a regény komorságát életszerűvé enyhítő humort. „Ez a hapi olyan, mint a román fogkrém, nyomogatható két kézzel, akkor se jön ki belőle a gögyi...” (II., 195.) „... ne törd magad. Még a falinaptár is gyomorrontást kap a dumádtól.” (I., 403.) „... dörmögte légcsőhurutos csaholások közepette Zsidó, akinek Rigó szerint még tíz forintért sem mérnék tele az orrát fagyallal.” (II., 82.) Vasutas mondja a tőzsdéről zengedező Totyának: „Amiké téged hallgatlak, akkó’ az motoszkál a fejembe, hogy azér’ ilyen gidigádé a világ, mer nincs elég diliház. Mer’ tegyük

fel, ha vóna, akkor az ilyen himpellérek is eltoszogathatnák valamelyikbe az idejüket, és senkinek se pusztítanak el a jó hírt azzal a tőzsérezésse', vagy mi a búbánatta'!" (II., 249.)

De nemcsak egymást figurázzák ki. Tele van a fejük a korábbi években beléjük sulykolt jelszavakkal és mozgalmi dalszövegekkel, nem győznek gúnyolódni a bornírságukon. „– Értettem! – húzta ki magát katonásan. – Gyűjtsd az ávóst, zöldet, kéket, ezzel is a békét véded. – Gyárkerítésre való szellemeskedés – fanyalgott Jenő..” (II., 73.) „Hja, ha az ellenség keze beteszi a lábát az emberfia lelkébe, akkor elő az éberséggel, akkor le kell sújtani a fegyverünkasarlóéskalapáccsal a sátánivadék fejére.” (II., 50.)

Találó, vicces hasonlatok, metaforák hemzsegnek a szereplők közvetlen megnyilatkozásaiban és a narrációban is. Például: „A máskor vízállásjelentésre kiválóan alkalmas, bársonyosan mély hang most kényszeredett volt és fátyolosan rekedt.” (II., 292.) „Gyönyörűszép, aranyhajú kis csaj volt ez a Hófehérke, úgy feszült, úgy rezgett a didkója a blúza alatt, hogy leszállt volna érte a repülőgép.” (I., 93.) „Micsoda fantasztikus érzés, hogy végre megmutathatjuk, kik vagyunk! Fel a fejjel, civil a pályán, dalolva szép az élet, gyerünk, kúrjuk szét a muzsikmorált!” (I., 100.) „Olyan tropára van verve minden, hogy még az ideszületett egerek se találhatnak haza.” (I., 426.) „Álljon itt mutatóba egy találó, de nem vicces metonímia is: „Búzös árok ez az év, alján haldögszürke, szappanos lé koszlik...” (I., 142.)

Jobban meggondolva a „muzsikmorál” sem vicces. Még harminc évvel a rendszerváltás után sem tudott mindenki kiegyenesedni a földig görnyedésből.

*

„Soha, senki nem tudja meg, micsoda félelmek és remények éledeztek és bujkáltak ezekben a fiúkban. Ha egyáltalán életben marad valaki, úgyse lesz képes rá, hogy

elmondja, mit éreztek, s éltek át ezekben az órákban. Egyszer talán majd összefutnak a Harangi-kocsmában, de régen láttalak, mit iszol, na még egy kört [...] emlékszel, amikor a Bányászt cukkoltuk, hát hogyan emlékeznek, ő volt az egyedüli, aki harmadikán nem jött vissza, na és azt gondoltad volna, hogy a belünket kilométer hosszan tépő komcsik lesznek a vadkapitalizmus rendíthetetlen bajnokai... Káromkodnak, szidják az éppen soros kormányt, keseregnek, hogy elfelejtették őket [...] aztán hirtelen egy szevasz, és saját nyomoruktól megalázottan szétszélednek” (II., 196.) – villantja fel Benedikty Tamás a jövőt, azaz a jelenünket, ami lassanként múlttá válik, hiszen a forradalom aktív részvevői, mármint a túlélők, Kháron ladikján elhajóznak közülünk. „Jaj, ezerszeresen, jaj a túlélőknek!” – mondódik ki a kis, iniciálészerű jövőbe pillantás végén.

Az író homályban hagyja, hogy amikor Mérlegh Sándor eljut a klinika kapujához, és angyaloknak véli a kaput nyitó alakokat, majd ponttá zsugorodik előtte a fényesség, vajon eszméletét veszti-e el csupán vagy bevégzi életét. Találkoztam 1989–90-ben egy 56-os szabadságharcossal, aki túlélte a kivégzését. A koponyájába kapta a golyót. E véletlen találkozás miatt én úgy olvastam az utolsó sorokat, hogy hősünk megmenekült. A fentebb idézett sorok azonban azt sugallják, hogy a haláltól megmenekült ugyan, a legvidámabb barakkban tengetett élettől azonban nem. A rendszerváltás sok hamisságától sem.

Szerencsétlen sors jutott a *Szuvenir* alakjaihoz modellként szolgáló harcosoknak, akár áldozatul estek a harcokban, akár börtön, akasztófa jutott nekik, akár felszívódtak a civil életben, s évtizedeken át titkolták múltjukat. Majd lett részük némi ünneplésben is, de vajon meg tudtuk-e, egyáltalán szónoklatokkal, koszorúkkal meg lehet-e méltón, igazán becsülni világra szóló, bátor tetteiket? Benedikty Tamás regénye méltó és igaz tisztelgés előttük, modern hősköltemény. Vigasz és jóvátétel lehetne a megaláztatásokért – de nem teljesíthette be mindeddig ezt a küldetését. Kevesen olvasták, kevesen ismerik.